

O'zbekiston adabiyoti va san'ati

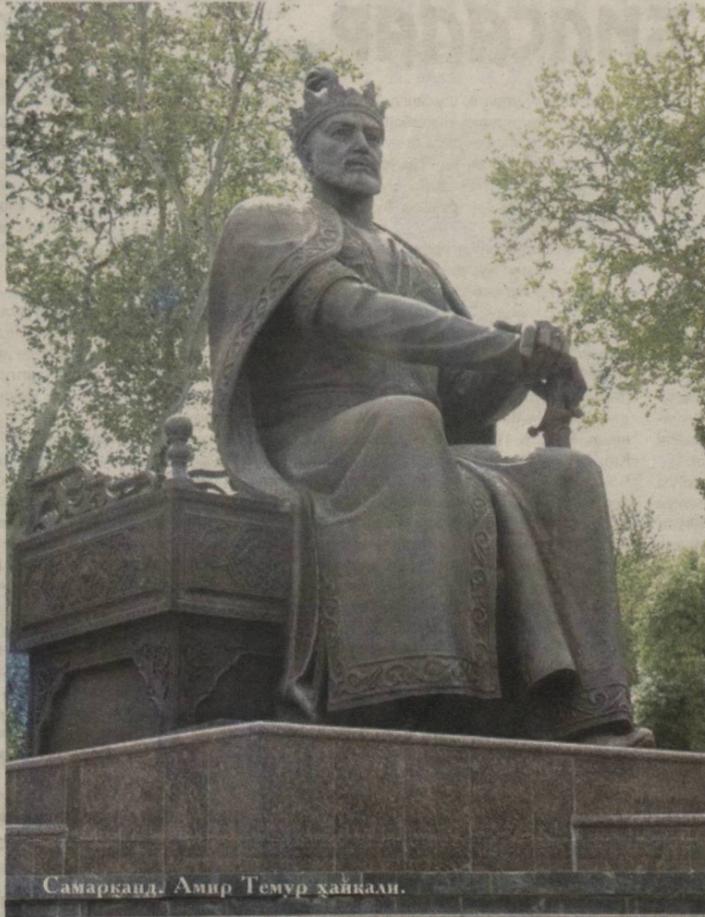
ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САЊЪАТИ Haftalik gazeta • 1956-yil 4-yanvardan chiqa boshlagan e-mail: uzas@mcs.uz 2013-yil 5-aprel • №14 (4205)

9 апрел — Соҳибқирон Амир Темур тугилган кун

АЛИШЕР НАВОИЙ ВА АМИР ТЕМУР

Ўрта асрларда Шарқда иккинчи Ренессанс жараёнини бошлаб берган темурийлар давлатидаги миллат маънавияти боғининг энг гуллаган даври айнан Султон Ҳусайн Бойқаро ва амир Алишер Навоий замонида тўғри келади, десак янглишмаган бўламиз. Мирзо Бобур қайд этганидек, "Султон Ҳусайн мирзонинг замони ажаб замоне эди, аҳли фазл ва беназир элдин Хуросон, батахсис Ҳири шаҳри мамлу эди. Ҳар кишинингким бир ишга машғуллуғи бор эди, ҳиммати

ва гарази ул эдиким, ул ишни камолга тегургай". Хуросон ўлкаси, айниқса, Ҳирот шаҳрининг фозил кишилар шаҳрига айланиши, Мир Алишер Навоийдек сўз мулкнинг соҳибқирони "камол олами аҳлнинг акмали" (Аҳлий Шерозийнинг Навоийга нисбатан қўллаган таърифи) бўлишининг ижтимоий-маънавий асослари буюк соҳибқирон Амир Темур замонида қўйилган. Буни, айниқса, ҳазрат Навоий теран англаган ва асарларда ўз муносабатини баён этган.

Самарқанд. Амир Темур ҳайкали.

Амир Темурнинг номи Навоийнинг беш асарининг саккиз жойида эҳтиром билан тилга олинган. "Ҳайрат ул-аброр"да "Тўрт улус хони Темур Кўрагон", "жаҳон хони Темур Кўрагон", "Фарход ва Ширин" дostonида "Темурхон", "Муҳокамат ул-луғатайн"да "Султони соҳибқирон Темур Кўрагон", "Муншаот" ҳамда "Насойим ул-муҳаббат"да турк авлиёлардан Хожа Боязид ва Бобо Сунгу зикридаги бобларда "Темурбек" номлари билан эсланган.

Навоий асарларида Амир Темур номи зикр этилган ҳолатларни ўз моҳият-муддаосига кўра куйидагича тасниф этиш мумкин:

1. Муайян ижтимоий-фалсафий, ахлоқий-дидактик масалаларнинг талқини жараёнида Амир Темурни мисол келтириш;
2. Амир Темур билан боғлиқ ривоятсимон ҳикоятлар;
3. Амир Темур ҳаётининг тарихий лавҳалар;
4. Турк машойихининг Амир Темур билан боғлиқ кечган қароматлари.

Навоий икки жойда Амир Темур номини машҳур ҳукмдорлар қаторида қайд этиб ўтади. "Ҳайрат ул-аброр"нинг 48-бобида оламнинг бақосизлиги, умрининг ўткинчилиги, олам барча учун синов майдони эканлиги ҳақида қутилмаган ташбеҳлар, фавқуллода истиоралар билан сўз юрлатади.

Шунингдек, "Маҷолис ун-нафоис" тазкирасининг темурий ҳукмдорлар ижодига бағишланган еттинчи мажлиси Амир Темур ҳақидаги фикр билан бошланади. Навоий Амир Темурга "мулк шаҳарларининг бўстони ва салотин гавҳарларининг уммони, хоқони жаҳонгири соҳибқирон, яъни Темур Кўрагон", дея таъриф бериб, бу тавсифлари орқали унинг буюк сулолага асос солганлиги, темурий шаҳзодалар, айниқса, Султон Ҳусайн Бойқаронинг яхши фазилатлари, жумладан,

шеъриятда таъби нозиклиги "ҳадди бузургвор"ларидан мерос эканлигини таъкидлаб ўтади.

Шеърни тушуниш завқи, таъби нозиклик, ўз вақтида жўяли сўз топа олиш салоҳияти шеър ёза олишқандан-да устун фазилат эканлиги Соҳибқирон ҳаётининг келтирилган лавҳа орқали янада таъсирчанроқ ифода этилган. "Фарход ва Ширин" дostonида эса шаҳзода Абулфаворис насихатига бағишланган бобда шаҳзодини илм ўрғанишга даъват этиб, донишманд подшоҳнинг тимсоли бўлмиш Мирзо Улуғбекнинг илму фанга бўлган кучли иштиёқига асл сабаб — Темурхон авлодидан бўлганлигини нозик ишора қилиб ўтган:

Давоми учинчи саҳифада.

СОҲИБҚИРОН ВА ЮРТ ОБОДОНЧИЛИГИ

Соҳибқирон Амир Темур таваллудининг 677 йиллиги муносабати билан Шаҳрисабз шаҳридаги маданият саройида "Буюк Соҳибқирон салтанатида улкан бунёдкорлик ишлари" мавзусида илмий-амалий анжуман бўлиб ўтди.

Тадбир олдидан иштирокчилар Шаҳрисабз шаҳрида қад ростлаган Амир Темур ҳайкали пойига гуллар қўйишди. Буюк Соҳибқирон бобомиз ва унинг авлодлари билан боғлиқ меъморий-тарихий обидалар зиёрат қилинди.

Анжуманда Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси раиси, Халқ ёзувчиси Муҳаммад Али Соҳибқирон бобомизнинг юртни обод қилиш ва бунёдкорлик фаолияти хусусида маъруза қилди. Тошкент давлат шарқшунослик институтининг мумтоз адабиёт кафедраси мудири, профессор Қосимжон Содиқовнинг "Темурийлар даври ёрликлари", Ўзбекистон Миллий университети

доценти Адхамбек Алимбековнинг "Озарбайжон адабиётида Соҳибқирон образи талқини", Шарқшунослик институти доценти Қудратилла Омоновнинг "Амир Темур даврида давлатчилик ва қонунчилик" мавзуларидаги маърузалари иштирокчиларда катта таассурот қолдирди. Шунингдек, анжуманда иштирок этган Франциялик олима, профессор Селин Оланининг Оқсарой ёдгорлигида олиб борилаётган тадқиқот ишлари услуби, Қарши давлат университети профессори Нафас Шодмоновнинг Амир Темур ҳақидаги халқ дostonлари ва қиссаларнинг манбалари, Шаҳрисабз шаҳар Амир Темур номидаги моддий-маданият тарихи музейи директори Набижон Хушвақтовнинг Кеш топилмаларига доир чиқишлари қизгин кутиб олинди.

Ўз мухбиримиз.

Анжуман

ИЖОДИЙ ФАОЛЛИК САРИ

Шаҳрисабз шаҳрида Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси Қашқадарё вилоят бўлими фаолларининг кенгайтирилган йиғилиши бўлиб ўтди.

Қашқадарё вилоятида яшаб ижод қилаётган уюшма аъзолари, ёш қаламкашлар, адабиёт илҳомчилари иштирокидаги йиғилишда уюшма раиси, Ўзбекистон халқ ёзувчиси Муҳаммад Али очиб, бугунги кун ижодкори олдиданги вазифалар хусусида тўхталаркан, мамлакатимизда амалга оширила-

ётган ислохотларни кенг тарғиб ва ташвиқ қилиш, истиқлолимиз туфайли тафаккури янгиланган халқимизнинг кадрларини, адабий меросини эъзозлаш, уларни ёш авлод онгига синдириш, юрт учун катта азму ишжода билан меҳнат қилаётган юртдошларимиз ҳаётини бадий асарларда ифода этиш

хусусида сўз юртиди.

Бу борада Ёзувчилар уюшмаси вилоят бўлими фаолиятида ҳам ижобий ўзгаришлар рўй бермоғи лозим. "Адабиётга эътибор — маънавиятга, келажакка эътибор" рисолаида таъкидланганидек, истеъдодли ижодкор ёшларни аниқлаш, тарбиялаш, устоз-шогирдлик аъёнларини йўлга қўйиш, ёшларнинг илк китобларини нашрга тавсия этишга масъулият билан ёндашиш зарур.

Давоми иккинчи саҳифада.

Ёзувчилар уюшмаси ижодий Кенгаши томонидан ёзувчи, шоирларимизнинг янги асарлари муҳожама этилмоқда. Шеърини кенгаши йиғилишида таниқли шоир Саъдулла Ҳакимнинг "Бола Ботир" номли дostonи муҳожама қилинди.

Ўзбекистон Қаҳрамони, Халқ шоири Абдулла Орипов йиғилиши очиб, миллий шеъринимизда юз бераётган ўзгаришлар, адабий нашрларимизда чоп этилаётган ҳам шаклан, ҳам мазмунан янги асарларга тўхталди. Ушбу янгилашларнинг илдишлари ва бадий асослари ҳақида сўзлади.

ЯНГИЛАНАЁТГАН ШЕЪРИЯТ

ўриган, беозор болакай денгиздан паноҳ излаб, балиққа айлангиси келади, мангу айрилиққа маҳкум келинчакнинг руҳи эса тоғу тошлар аро кезиб юради. Булар — аччиқ тақдирлар. Айни пайтда булар инсонни ҳаёт мураккабликлари аро эзгуликка даъват этувчи юксак ва

Ёзувчилар уюшмасида

сирли поэзиядир. Шоир Саъдулла Ҳакимнинг "Бола Ботир" дostonини ўқир-

канман, мен шундай ҳаёлларга бордим: шоиримиз ажиб бир ҳикоят битибди. Олим ва адилблар Сирожиддин Саййид, Аҳмадҷон Мелибоев, Икром Отамурод, Нурбой Жаборов, Собир Унар, Салим Ашур, Улуғбек Ҳамдам, Холмуҳаммад Ҳасан, Шодмонкул

Салом дostonининг оҳанги, тили, ташбеҳлари, мажоз ва тимсоллари ҳақида ўз фикр-мулоҳазаларини билдирдилар. Халқона оҳангда битилган дostonда болалик хотиралари қаламга олинган. Бош қаҳрамон — Бола Ботир тимсолида Сўзни англаш орқали ҳаёт моҳиятини идрок этиш, ўзлики, инсон қалбини, она-Ватан буюклигини хис этиш туйғулари ифода этилган. Шеърини кенгаши "Бола Ботир" дostonини "Шарқ юлдузи" журналида ва алоҳида китоб ҳолида нашр қилишга тавсия этди.

Рустам МУСУРМОН

БАХТИМ НИШОНАСИ

Мен юртимизнинг бахтли қизларидан бириман. Боиси, энг аввало, истиқлол фарзандиман. Мустақилликнинг илк йилларида дунёга келдим. Мустақиллик қўлларимдан тутиб, келажак сари одимлатди, улғайтирди. Ғўзал Фарғонада тугилиб ўсдим.

Тупроғиндан онам исми аниқ тулар, Кўнглимнинг исмининг айтиб қалқиб турар! Она Ватан! Куйга солсам таърифининг, Юрагимда улкан дарё оқиб турар...

Мана шу бахт, мана шу ифтихор мени катта шеърят олами сари етаклади. Дастлабки машқларим оддийгина, жун ва улларда асосан яқинларимга бўлган меҳр-муҳаббатни акс эттирган бўлсам, кейинчалик устозларим кўрсатган йўл-йўриқлар, берган билимлари билан адабий тўғарақларда, турли давраларида ижодий машқларим билан иштирок эта бошладим. Ижод билан илҳом, меҳнат билан шижоат бирга юрғанидек, менинг қалбимга доим умид ва орзулар ҳамроҳ бўлди. Шу боис 2005 йили нашр этилган илк шеърини тўпламимни "Орзуларим" деб номладим. Биз ёшлар учун яратиб берилган кенг имкониятлар қалбимдаги учқунни янада вилангалатди. 2006 йили "Нафосат" кўрик-танловида иштирок этиб, лауреат бўлдим. 2007 — 2008 йилларда эса "Янги авлод" кўрик-танловида вилоят голиблигини қўлга киритдим. Булар менинг илк ютуғим, келажак пиллапоясида ташлаган дастлабки одимим эди. Устозлар ўғити, ота-онанинг ишонч билан берган дуоларини қалбимга муҳлаб, юртим менга очиб берган улкан имкониятлар йўлидан тобора шахдам қадам ташлай бошладим. 2009 йили "Дилларнинг қўшнавоси", кейинги йилларда "Бахт қасрида яшайман", "Яхшилар васфи"

номли китобларим нашрдан чиқди. Шундан сўнг ўзимга ишончим ортди. Ўз устимда тинмай ишладим, изландим, интилдим. 2012 йили «Ватан ягонадир, Ватан биттадир!» танловида иштирок этиб, голибликни қўлга киритдим. Ўтган йил 25-26 октябр кунлари Дўрмон ижод уйида бўлиб ўтган семинарда устозлар эътирофига сазовор бўлдим.

Президентимизнинг 2012 йили нашр этилган «Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида» номли китобини тенгдошларим қатори мен ҳам катта қизиқиш билан ўқиб чиқдим. Ушбу китобдан улкан маънавий озиқ олдим. Шуни чуқур англадимки, Ватанимиз бу ёруғ кунларга эришгунча жуда қўлга биз ёш авлод кўз олдимизга келтира олмайдиган заҳматларни бошидан кечирган. Ута мураккаб даврда яшаган халқимизнинг нечоғли матонатли бўлганини шу китоб мутолааси орқали янада теран англадим. Таассуротларим асосида «Ҳайрат» номли китоб ёздим.

Бугун қалбимдаги қувончларим чексиз. Негаки, мен ҳар бир ижодкор қиз орзу қилган бахтга эришдим. Давлатимиз мени адабиёт йўналишидаги қамтарона меҳнатларимни Зулфия номидаги юксак мукофот билан тақдирлади. Менга берилган бу юксак мукофот фахр-ифтихор ва қувонч билан бирга юксак масъулият ҳамдир. Энди мен Зулфияхоним издоши деган номга лойиқ бўлишни ижодкор кўнглимнинг покиза амри деб биламан. Шу ишончим менинг кўксимни баянд тутди!

Фарида УМАРАЛИЕВА, Зулфия номидаги Давлат мукофоти соҳиби

САМАРҚАНДА МИЛЛИЙ КИНО ФЕСТИВАЛИ

"Ўзбеккино" миллий агентлиги ва Самарқанд вилоят ҳокимлиги ташаббуси билан "Обод турмуш йили" ҳамда Наврўз байрамига бағишлаб Самарқанд вилоятида ўзбек миллий кино санъати кунлари ўтказилди. Самарқанд шаҳридаги "Шарқ юлдузи" кино-театрида бўлиб ўтган фестивалнинг очилиш маросимида Санъат Девонов, Ёқуб Аҳмедов, Ёлғор Саъдиев, Ражаб Адашев, Лола Элтоева, Мирза Азизов, Фахриддин Шамсиматов, Алишер Отабоев, Санжар Шодиев, Адиз Ражабов, Улуғбек Қодиров, Асал Шодиева, Акбархўжа Расулов каби ўзбек киносининг атоқли вакиллари қатнашдилар. Мамлакатимизда санъат аҳлига яратилаётган шароитлар, санъаткорларнинг ижтимоий бурчи ҳақида сўзладилар.

Йиғилиш сўнгида "Ўзбеккино" миллий агентлиги бюртмасига асосан суратта олинган

"Онагинам орзуси" ҳамда "Мунчоғим" бадий филмлари намойиш этилди. Фестивал давомида Самарқанд давлат университети, Қишлоқ хўжалик, Архитектура ва қурилиш институтлари ҳамда Тошкент ахборот технологиялари университети Самарқанд филиалида ижодий учрашувлар бўлиб ўтди. "Ёшлик", "Сўғдиёна", Марказий истироҳат боғи ҳамда Регистон майдонида ташкил этилган оммавий халқ сайилларида киноижодкорлар иштирок этиб, филмлардан кўриниш ва парчалар ижро этидилар. Санъаткорлар, шоир ва ёзувчилар билан биргаликда вилоятнинг Ургант, Оқдарё, Пайариқ, Тойлоқ, Жомбой туманларида бўлиб кино муҳлислари билан ижодий учрашувлар ўтказдилар, бунёдкорлик ишлари билан яқиндан танишдилар.

Ориф ҲОЖИ

АТТОР ҲИКМАТНОМАСИ

Истиқлол йилларида Шайх Фаридуддин Аттор ҳаёти ва ижодини ўрганиш, адабий меросини таржима қилиб, нашр этишда кашфиёт даври бошланди, дейиш мумкин. Н.Комилов, Ж.Қамол, М.Кенжабек, Э.Очилов, И.Ҳаққул, Ҳ.Ҳомидий, М.Маъмур, И.Остонақулов, М.Ҳасаний, Ҳ.Аминов, А.Ҳасаний, А.Мадранимов каби адиб, олим ва таржумонлар бу борада бир қатор диққатга сазовор тадқиқот ва китобларни эълон қилдилар.

Ҳақ ва ҳақиқатга ундайди, унинг қомиллик шарафини улуглайди:

Мард бўлиб қоқсанг, эшик очилгуси,
Истасанг, йўл сенга равшан бўлгуси.

Яхшиликка яхшилик элттай, ҳолос,
Яхшилик бирдан киши топтай ҳалос.

Кимда бўлса ҳиммати олий агар,
Киристар қўлга у ҳар неки тилар.

Жаҳон сўз санъатининг забардаст намояндalarидан бўлган Шайх Фаридуддин Аттор ҳикматлари «Аллоҳ – Олам – Одам» муносабатлари билан боғлиқ деярли барча мавзулардаги кенг қўламли ва ранг-баранг қиррали беқиёс тафаккур дурдоналаридир. Айни жиҳатдан Шайх Аттор ҳикматларини «Тафаккур уммони, Ҳикмат қомуни, Ҳаёт дарслиги, Маънавият хазинаси, Насихатнома, Заковат бўстони, Жа-вохирлар сандиги» каби кўпдан-кўп номлар билан таърифлаш мумкин. Зеро, тафаккур уммонига шўнгиган, бу қомусни арақлаган, бу дарсликни мутолаа қилган, бу хазинага кирган, бу пандномадан баҳра олган, бу бўстони оралаган, бу сандиқни очган киши ўзига керакли маънавий гаҳвирни қўлга киритмай қўймайди», деб ёзади нашрга тайёрловчи Э.Очилов сўзбошида.

Аттор ҳикматлари бутун дунёда машҳур. Ул мавлоно ҳикматлари инсонларни ихлос-иймонга, тавҳид-таваққулга ундайди, маънавий-руҳий поклик, маърифий қомолот йўлида хизмат қилади. Ишончимиз қомилки, Шайх Аттор ҳикматномасини ўқиб, замон аҳлининг қалби ва маънавий дунёси нурлангай, ёришгай.

«Ўзбекистон» нашриёт-матбаа ижодий уйи «Тафаккур тухфалари» туркумида яна Шарқ мумтоз адиблари: Абу Райҳон Бирони, Абу Али ибн Сино, Юсуф Хос Ҳожиб, Алишер Навоий, Жалолоддин Румий, Саъдий Шерозий, Аҳмад Яссавий, Абдураҳмон Жомий, Сулаймон Қоқирғоний, Махмуд Замахшарий, Муҳаммад Ризо Оғаҳий, Суфий Оллоёв, Аҳмад Юганский, Абу Абдулло Рудакий, Абулқосим Фирдавсий, Низомий Ганжавий, Амир Хусрав Дехлавий, Кайковус ҳикматларини жамлаган китобларни ўн босма табоқда, мухтасар ҳажмда ҳамда юқори бадиий сифатда икки минг нусхадан чоп этишни режалаштирган. Ҳақиқатан ҳам, Шарқ сўз санъатининг тамал тоши ҳикмат билан қўйилган: панду насихат, теран маъноли ҳикматли сўзлар бу адабиётнинг асосий хусусияти эканлиги бежиз эмас.

Ҳикматли сўздан ҳоли асар ва девонни топиш деярли мумкин эмас. Шу боис Шарқ адабиётида панду ҳикмат ниҳоятда катта ўрин тутган.

Акмал САИДОВ,
профессор

Профессор Н.Комилов Шайх Атторнинг «Илоҳийнома» асарининг бир қисми ҳамда «Мантиқ ул-тайр»дан Шайх Санъон ҳақидаги қиссаси ва бир неча ҳикоятларининг насрий таржималарини чоп эттирди. Шoir ва таржумон Мирзо Кенжабек Шайх Атторнинг энг машҳур мансур (насрий) асари, авлиеларнинг таржимаи ҳолларидан баҳс юритувчи «Тақрир ул-авлиё» асарини Шайх Муҳаммад Зоҳид Қўтқу туркчасидан ўзбекчалаштирди.

Ўтган йилнинг охирида Фафур Фулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи Атторнинг насрда битилган «Тақрир ул-авлиё» асарини таникли шарҳунос олимларимиз М.Ҳасаний, Ҳ.Аминов, А.Ҳасаний, А.Мадранимов томонидан бевосита аслиятдан қилинган таржимасини чоп этди. Китобдан ўрин олган тарихий лавҳалар жуда жонли ва таъсирчанлиги билан асарни юксак бадиий ижод намунаси даражасига кўтарган. Ушбу китоб тарихий манбадан кўра бадиий асар сифатида қимматли ҳамда тасавуф тарихи ва назарияси, амалиётини ўрганишда катта аҳамиятга эга.

Ўзбекистон халқ шоири Жамол Камол томонидан Фаридуддин Атторнинг бта «Мантиқ ул-тайр», «Илоҳийнома», «Асрорнома», «Панднома», «Булбулнома» ва «Уштурнома» дostonлари таржима қилиниб, нашр этилиши адабий-маънавий ҳаёти-мизда мўҳим воқеа бўлди.

Бир сўз билан айтганда, асрлар давомида Шайх Атторнинг асарлари таърифи-ни эшитиб келган ўзбек ўқувчилари ниҳоят она тилларида ўқиб, буюқ маънавият уммонидан баҳраманд бўлиш бахтига эришдилар.

Сўнги йилларда Шарқ адабиётининг муаззам сиймоларининг пурҳикмат мероси намуналари билан ўқувчилар оmmasи эҳтиёжини қондириш йўлида адабиётшунос олим ва таржумон Эргаш Очиловнинг саъй-ҳаракатлари ҳам диққатга сазовордир. Яқинда «Ўзбекистон» нашриёт-матбаа ижодий уйи, ёзган сўзбоши билан «Тафаккур тухфалари» туркумида Фаридуддин Атторнинг «Ҳикматлар» китобини чоп этди.

Ушбу китоб мутафаккир шоирнинг диний ва тасавуфий қарашларини ўзида ифодалаган, кенг билим ва ҳаётий тажрибалари билан тўйинган, бадиий юксак, ихчам, жарангдор, тимсолу ташабҳларга йўрилган гўзал ва теран ҳикматлари диди баланд ўзбек ўқувчиларига катта тухфа бўлди.

Шайх Фаридуддин Атторнинг теран маълумли фикрлари, панд-насихатлари, фалсафий мурожаатларини ўзида акс эттирган ҳикматли сўзлар китобига тартиб берилган Эргаш Очилов «Мантиқ ул-тайр», «Илоҳийнома» ва «Асрорнома» асарларининг Жамол Камол таржимасидан ҳамда «Панднома», «Булбулнома» ва «Уштурнома» dostonларидан фойдаланган.

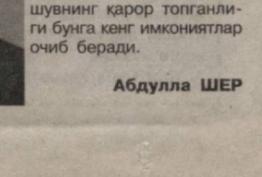
Фаридуддин Аттор ҳикматлари инсонни

Бадиият ва назария

қиладиган фазо кемаларига айланди. Демак, мўъжизавийлик учун сўнги мақсад — тасаввурнинг ўзи. Ҳаёлийликда эса тасаввур муайян босқич, гоани реалликка олиб чиқадиган пиллапоя вазифасини ўтайди. Шу сабабли у илмий тафаккур, фан тараққиёти билан боғлиқ. Ҳозирги пайтда бадиий адабиётда илмий-ҳаёлий жанр кенг тарқалган. Бунда санъатдаги ҳаёлийликнинг реал илмий воқеликка катта таъсир кўрсатиб келаётганини алоҳида таъкидлаб ўтиш жоиз.

Лекин ҳаёлийликнинг асл мақсади ана шундай таъсир билан чегараланмайди. Унинг мақсади илмий тарғиб қилиш ҳам, илмий муаммоларни ўртага ташлаш ҳам эмас, балки инсон билиминини ошириш, ҳаёлотни, инсоний реалликни яхшилашга хизмат қилдиришидир. Ҳаёлийликнинг ҳаёлотдан фарқи ҳам шунда. Ҳаёлот бизда фаройиб истақ, бизни мавжуд реалликдан юксакка, кенгликка олиб чиқадиган ҳодиса бўлса, ҳаёлийлик ана шу фаройиблик, юксаклик ва кенгликни идеал билан бойитиб, аниқ мақсадга йўналтирадиган инсоний хусусиятидир. Демак, шундай дейиш мумкин: ҳаёлот «ширин ҳаёллар»нинг бетартиб, тасодифий йиғиндисини сифатида турли хил (илмий, бадиий, диний ва ҳоказо) тасаввурларининг асосини ташкил этадиган руҳий эврилишидир. Ҳаёлийлик ўша «хирмондон» идеалга мос равишда танлаб олиниб, эстетик хусусият тарзида тизимлаштирилган ҳаёллар мажмуининг бадиий асардаги инъикосидир.

Абдулла ШЕР

тиёққа айланиши барча давру замонларда ҳаётий зарурат эканлигини жондан ҳис этиб, бу муҳим масалага ўзбек давлатчилиги тарихида биринчилардан бўлиб Амир Темур ва унинг мухташам сулоласи эътибор қаратганини ифтихор билан эътироф этган ҳамда ёш темурйоздаларни бундай хайрли ишларнинг собитқадам давомчиси бўлишга даъват этган. Умуман, Навоий ёш темурий шохзодаларни доимо Султон Ҳусайн Бойқаро ва Амир Темурдан ўрнак олишга чорлаган. Жумладан, марҳум устозимиз Нажмиддин Комилов «давлат бошқаруvinинг дастури» дея баҳолаган валиаҳд Бадиуззамонга юборилган машҳур мактубда ёш шахзода йўл қўйган камчиликлардан бири сифатида куйидаги далилни келтиради: «Мирзога

АЛИШЕР НАВОИЙ ВА АМИР ТЕМУР

(Ҳусайн Бойқаро назарда тутилмоқда — О.Д.) Темурбек тўртунчи насабдур. Мирзо хутбада бекнинг отига шариф руҳига масжиди жомеъда ҳар одина қон дуо қилдурдулар. Бу ишта Мирзога ҳам дуодин ўзга не келгай. Сиз нишонингиз тўғрисида Мирзонинг муборак отин чикорурсиз. Керак Ироқдин Макка, балки Магрибзамингача олсангиз бу воқеа бўлмас эрди!» Навоий ақидаси буйича, қайсики ҳукмдор Амир Темурдек зотларни дуо билан ёд этса (яъники, эҳтиромини бажо келтирса), ўзининг ҳам обрў-эътибори юксалиб бораверади. Аксинча, улуг аждодларига бегисанд муносабатда бўлган, тарихдан тўғри сабоқ чиқармаган, ўзини мутлақ ҳукмдор деб тасавуф этган давлат раҳбарлари салтанатининг асоси мўрт бўлиб, таназул топиши муқаррар.

Амир Темур шахсига юксак эҳтиром, унга фавқулодда хислатларни нисбат бериш, азиз авлиёлар даражасида эъзозлаш халқимиз орасида асрий анъана эди. Жумладан, Ғури Мир олдидан отликлар буюқ соҳибқиронга эҳтиром юзасидан отдан тушиб, яёв ўтишлари тарихий манбаларда қайд этилган. Бу — шунчаки хурофот ёки қўрқувдан ҳосил бўлган сохта ҳурмат эмас, балки самимият ва муҳаббатга асосланган эҳтиром ифодаси. Темурийлар давлати қилич билан

Олимжон ДАВЛАТОВ

юфотса, мўъжизавийлик ўзининг но-одатлиги билан маҳлуё қилиш ва қойил қолдириш хусусиятларига эга. Мўъжизавийлик асосига қурилган асарларда ёруғ бир ҳаётбахшлик мавжуд. Бу эса атрофдаги реал ҳаёт, шарт-шароит, вазиятнинг қандайдигидан катъий назар, одамда бахтли бўлишга ишонч пайдо қилади.

Тоталитар тузумлар, жумладан, шўролар даврида эрталар, афсоналар, халқ дostonлари жуда ҳам яратилди. Уларнинг сюжетлари, мавзулари қайси санъат турларида бўлмасин, кўпроқ ўтмиш билан боғланар-

МЎЪЖИЗАВИЙЛИК ВА ҲАЁЛИЙЛИК

ди. Замонавий мўъжизавийлик эса совет воқелигининг бир қисми сифатида мафкуравийлаштирилган ҳолда тақдим этиларди. Тўғри, гоҳ-гоҳ истевод билан ёзилган замонавий асарлар ҳам вужудга келиб қоларди. Масалан, Худойберди Тўхтабоевнинг «Сариқ девни миниб» роман ёки М.Горкий номидаги Болалар ва ўсмирлар киностудияси маҳсулоти бўлиш машҳур «Чол ибн Хаттоб» филми шундай муваффақиятли ҳодисалар сирасига қиради. Бироқ бундай асарлар, асосан, совет воқелигини улуглашга хизмат қиларди ва кўпроқ мўъжизавийликнинг кулгили-ликка ён бериши, унинг жиҳдийликдан йироқлашиши билан шартланарди. Натихада улардаги мўъжизавийлик ўз салмоғини, теранлигини маълум маънода йўқотарди.

Мўъжизавийлик тушунчаси нафосат фалсафасида бошқа маънода ҳам қўлланилади. Шақлан ва мазмунан ноёб асар вужудга келганда, уни «мўъжиза» деб аташ одат тусига кирган. Яъни бу тушунча эстетик баҳолаш мезони сифатида юксак талаблардан келиб чиқади ва воқеликнинг

Бошланиши биринчи саҳифада.
Темурхон наслидин Султон Улугбек, Ки олам кўрмади султон анишдек... Расадиқим боғлашим — зеби жаҳондур, Жаҳон ичра яна бир осмондур. Билиб бу навъ илми осмоний Ки, андин ёзди «Зижи Кўрагоний». Қиёматта легишча аҳли айём, Ўзарлар онинг аҳқомидин аҳқом. Амир Темур ҳаётига боғлиқ яна бир лавҳа «Ҳайрат ул-аброр»нинг 38-бобида ўзининг манзур ифодасини топган. Вафо ҳақидаги мақолатдан кейинги ҳикоят куйидаги байтлар билан бошланади:
Авдоқ эшигитмики, шаҳи қомрон Тўрт улус хоши Темур Кўрагон.

АЛИШЕР НАВОИЙ ВА АМИР ТЕМУР

Ушбу ҳикоят Амир Темурнинг Ҳиндистонга қилган юриши ҳақида. Ҳиндларнинг қаттиқ қаршилиқ кўрсатишига қарамай, фотиҳ жаҳонгирга Яратганининг ўзи мададкор бўлиб, «Чарх адув қалбига солди шикаст». Жанг майдонида «икки бечора ёр» Темурнинг сипоҳига дуч келади. Аскарларнинг бири шохнинг амрини адо этиш учун улар томон от солади. Икки дўст бир-бирининг устига ўзини ташлаб, менинг бошини кес, дўстимни омон қолдир, деб ёлворади. Қотил ҳар иккисининг ҳам бошини кесмоқчи бўлганда, дўстлар бошини тиг остига тутиб, олдин мени ўлдир, мен дўстимнинг ўлимини кўришга тоқатим йўқ, деб илтижо қилади. Шу тариқа, бир муддат ўтиб, тўсатдан «ал-омон» (омонлик, кечирим) деган буйруқ келади:

Бир-бирига кечти алар қонидин, Шох дағи кечти улус қонидин.

Амир Темурнинг исми Навоийнинг энг машҳур асарларидан бири — «Муҳокамат ул-луғатайн»да ҳам эсланади. Унда доғишманд шоир араб, форс ва туркий тилларнинг ривожланиш омилиларини миллий давлатчилик масаласига боғлаб тушунтиришга ҳаракат қилган. Жумладан, туркий тилининг шаклланиши ва адабий тил сифатида истеъмолга киришини Амир Темур шахсияти ва фаолиятига боғлаб ёзади: «То мулк араб ва сурт салотинидин турк хонларга интиқол топти, Улолгуҳон замонидин султони соҳибқирон Темур Кўрагон давронигача турк тили била андоқ шоир пайдо бўлмадиким, таъриф қилгуча асар зоҳир бўлмиш бўлгай. Ва салотиндин ҳам андоқ нима манқул эмаски, бироз қошида айта бўлгай. Аммо Султони соҳибқирон Темур Кўрагон замонидин фарзанди халафи Шохрух султоннинг замонининг охиригача турк тили билан шуаро пайдо бўлдилар». Навоий бу билан миллатнинг маданияти ва маънавий оламнинг ривожини кўришга унўн ўз тафаккур оламини сақлашига, маънавий оламнинг асосларидан бўлмиш тил ва адабиётини ривожлантириш учун қайғуриши лозимлиги, бу борада Амир Темур ва унинг авлоди ўрнак бўлишини таъкидлаган. Ушбу маънони бошқа бир жойда шундай назм қилган:

Даҳр аро турк шоҳи фойиқдур, Эл аро турк лафиз лойиқдур.

Навоий она тилига ғамхўрлик қилиш давлат олиб борадиган сиёсатнинг асосий устувор йўналишларидан бири бўлиши лозимлиги, она тилига муҳаббат умуммиллий иш-

Бу икки тушунча нафосат фалсафасида алоҳида ажралиб туради.

Улар орасидаги алоқадорлик, дейлик, гўзаллик ва ҳунжлик каби, ўзаро зиддиятга асосланмайди, аксинча, улар бир-бирини тўлдиреди, баъзан муайян эстетик яхлитликни ташкил этади. Ҳар иккала хусусиятнинг келиб чиқиши миф — асотирларга бориб тақалади.

Ҳозиргача эстетикага доир адабиётларда уларга жиддий эътибор берилмаган. Айниқса, мўъжизавийликнинг то маънода камситишга ураганини кўрамыз. Бунинг асосий сабаби шундаки, эстетик хусусият сифатида улар «совет воқелиги» талабларига, коммунистик мафкурага тўғри келмасди. Чунки ҳар иккисида ҳам сиёсий тузум ва социалистик жамият томонидан ўрнатилган қонунқоидалар орқали изоҳлаб бўлмайдиган, уларга бўйсунмайдиган сирли, сеҳрли ҳодисалар акс этади. Табиийки, бу ҳодисалар, маълум маънода, «совет кишини»нинг эркин фикрлаш микёсини кенгайтиришга хизмат қиларди. Шу сабабли мўъжизавийликка кўпроқ ўтмишдаги халқ озаки ижоди намуналарига, хусусан, эрталар ва дostonларга тааллуқли эстетик хусусият сифатида қараш қонунлаштирилган эди. Дарҳақиқат, у халқ эрталари ва дostonларидан ўзининг энг кўп ва ранг-баранг ифодасини топган. Масалан, «Тўрўғли» туркуми дostonларидаги бахт маскани — Чамбий шаҳри, Тўрўғлининг афсонавий Кўчи Қоф ва Буги Ирамдан гўзаллик тимсоли бўлиши Оға Юнус ва Мисқол париларни олиб келиши, уйланиши, Фиротнинг қанотли тулпор экани сингари ҳодисалар, қаҳрамонларнинг мўъжизавий келбатга, қудратга эга одамлар тарзида тасвирланиши каби ҳолатлар шулар жумласидан.

Мўъжизавийлик санъат асаридида бадиий қўёғаларнинг галабасига ҳавас уйғотадиган тақдир эгаси сифатида тасвирланишини таъминлайди ва фақат бадиий мантиқ доира-

